

Būga Kazimieras (1879 lapkričio 6 Pažiegėje, Zarasų r.,–1924 gruodžio 2 Karaliaučiuje; palaidotas Kaune), lietuvių kalbininkas. 1890–91 mokėsi Dusetų valsčiaus mokykloje, 1891–92 – Zarasų apskrities mokykloje. 1895 Sankt Peterburge baigė triklasę Sestržencevičiaus apskrities mokyklą, 1897 – keturklasę Šv. Kotrynos mokyklą. 1897 įstojo į Sankt Peterburgo kunigų seminariją. 1898 ją metęs, vertėsi pamokomis, dirbo meteorologijos observatorijoje, dalyvavo Sankt Peterburgo lietuvių veikloje. 1902 susipažino su Kazimieru Jauniumi. Buvo paskirtas jo Sankt Peterburgo MA apmokamu sekretoriumi. 1905 eksternu išlaikęs abiturus egzaminus, įstojo į Sankt Peterburgo u-tą. Jį baigė 1912, gavo pirmojo laipsnio diplomą ir buvo paliktas Jano Baudouino de Courtenay vadovaujamoje Lyginamosios kalbotyros katedroje rengtis profesūrai. 1914 išvyko gilinti studijų į Karaliaučiaus u-tą pas Adalbertą Bezenbergerį. 1916 išlaikęs magistro egzaminus, buvo paskirtas Sankt Peterburgo u-to privatdocentu. 1917–19 Permės, 1919–20 Tomsko, nuo 1922 Lietuvos u-to profesorius. Persidirbęs susirgo sunkia nervų liga ir mirė.

Būga – žymiausias lietuvių kalbos tyrinėtojas, palikęs ryškius pėdsakus daugelyje lietuvių kalbotyros sričių, ypač daug nusipelnė lietuvių leksikologijai ir leksikografijai. 1908 išleido Jauniaus įtakoje parašytą „Aistiškų studijų“ d. 1 (d. 2 nespausdinta, yra Vilniaus u-to bibliotekos rankraštyne), 1909 pats išsiuntinėjo kalbininkams šio veikalo autokritiką. Dar studijuodamas Sankt Peterburgo u-te, parašė studiją „Apie lietuvių asmens vardus“ I *LT* 2, 1911), kurioje nustatė, kad dvikamieniai lietuvių asmenvardžiai gali turėti vardininko galūnes *-as* arba *-a* ir *-is*, išaiškino Lietuvos kunigaikščių vardų autentiškas formas. 1913 išspausdino straipsnį „Ar galima įrodyti keltų pėdsakus baltų teritorijoje?“ (Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen? *RSI* 6, 1913), kuriame sukritikavo Aleksejaus Šachmatovo hipotezę, jog Lietuvos ir Gudijos teritorijoje kadaise gyvenę keltai. Šiame straipsnyje Būga pritarė tyrinėtojams, teigusiems, jog Gudijos teritorijoje anksčiau gyvenę baltai; šiai hipotezei paremti Būga pateikė vandenvardžių, kurie, turėdami aiškių atitikmenų baltų kraštuose, neturi jų kitose slavų žemėse. Lietuvių etnogenezės problemą Būga gvildeno ir kitose studijose: „Upių vardų studijos ir aiškių bei slavėnų senovė“ 7 *Z* 1. 1923), „Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje“ (*Tiž* 2, 1924), „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje“ (*Lietuva* 35, 36, 1924). Jānio Endzelino redaguoto veikalo „Latvijos vietų vardai“ (*Latvijas vietų vārdi*) d. 1 recenzijoje (*Tiž* 1, 1923) Būga padarė išvadą, kad lietuvių ir latvių protėvynės reikia ieškoti į šiaurę nuo Pripetės (pagal kairiuosius jos intakus), pagal Bereziną ir Dniepro aukštupį, beveik iki Sožės vidurupio.

Būga yra žymiausias lietuvių etimologas. Iš šios srities ypač vertingi darbai „Baltica“ (*PФБ* 65,66,1911), „Slavų-baltų etimologijos“ (Славяно-балтийские этимологии *PФБ* 67, 1912; 70, 1913; 71, 72, 1914; 73, 1915; 75, 1916), „Priedėlis etimologijos žodynui“ (Būgos knygoje *Kalba ir senovė*, Kaunas, 1922), „A. Preobraženskio etimologinio rusų kalbos žodyno pastabos ir papildymai“ (Замечания и дополнения к этимологическому словарю русского языка А. Преображенского. *Rinktiniai raštai* 2, 1959). Būga ketino rašyti etimologinį lietuvių kalbos žodyną, buvo sukaupęs 19 000 kortelių kartoteką. Labai sėkminga Būgos mokslinės veiklos sritis – skolinių tyrinėjimas. Dar studentas 1908 už darbą apie lietuvių kalbos slavizmus gavo aukso medalį. Šią problemą gvildeno studijose „Lituanica“ (*Mse.* 17, 1912), „Lietuvių-gudų santykiai ir jų amžiu“ (Die litauisch-weissrussischen Beziehungen und ihr Alter. *ZfSI/Ph* 1, 1925). Remdamasis rusų kalbos garsų kitimo dėsniais, Būga nustatė lietuvių kalbos slavizmų amžių. Tyrė baltų ir germanų, baltų ir Baltijos finų kalbų santykius.

Būga parašė vertingų darbų iš lietuvių kalbos istorinės fonetikos ir morfologijos: „Kirčio ir priegaidės mokslas“ (1924, Būgos žodyne), „Metatonija lietuvių ir latvių kalbose“ (Die Metatonie im Litauischen und Lettischen. *KZ* 51, 1923; 52, 1924), „Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė“ (*Lietuvos mokykla* 10-11, 1921). Būga tyrė ne tik lietuvių, bet ir kitas baltų kalbas. Studijoje „Lietuvių tauta ir

kalba bei jos artimieji giminaičiai“ (1924–25, Būgos žodyne), be lietuvių, latvių, prūsų, plačiau aptarė ir kuršių, žiemgalių, sėlių kalbas, gvildeno galindų, jotvingių problemą. Būgos darbai turėjo didelę įtaką sprendžiant kuršių baltiškumo klausimą (kuršiai buvo laikomi finų tauta).

Svarbiausias Būgos gyvenimo darbas – „Lietuvių kalbos žodynas“. Duomenis jam Būga pradėjo rinkti 1902 (ši data dabar laikoma akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ kartotekos pradžia). Pirmasis Būgos kaip leksikografo darbas – „Lietuvių-rusų kalbų žodynėlis“ (*Литовско-русский словарчик*); tai mokomoji knyga Baudouino de Courtenay dėstomam lietuvių kalbos kursui. Sankt Peterburgo MA pakviestas, Būga suredagavo (t. 3) ir gerokai papildė Antano Juškos žodyno *K* raidę. Atvykdamas į Kauną, Būga atsigabeno 4 pūdus kortelių būsimajam žodynui. Pradėdamas rašyti žodyną, turėjo jau 17 pūdų tokių kortelių (~600 000). Pirmasis „Lietuvių kalbos žodyno“ sąsiuvinis buvo išleistas 1924, antrasis – 1925, jau po Būgos mirties. Būga rašė tezauro tipo žodyną: dėjo į jį asmenvardžius, vietovardžius, net ir labai siaurai vartojamus svetimžodžius, aiškino žodžių kilmę, istoriją. Paskelbė žodyne jau minėtas studijas apie kirtį ir priegaidę, baltų kalbas. Tai buvo didžiulės mokslinės vertės veikalas. Tačiau visuomenė tuo metu labiau laukė praktinio lietuvių kalbos žodyno, todėl Būgos žodyno pasirodymas buvo sutiktas gana priešaringai. Tai atsiliepė persidirbusio Būgos sveikatai. Būgos žodyno istoriją įvairių šalių mokslininkai prisimena kaip tragiškai pasibaigusį mokslo žygdarbį. Po Būgos mirties 1930 buvo sudaryta nauja Juozo Balčikonio vadovaujama „Lietuvių kalbos žodyno“ redakcija, kuri nutarė leisti kitokio tipo žodyną.

Būga buvo ne tik lietuvių kalbos tyrinėtojas, jam rūpėjo ir kalbos praktika. Keldamas aikštėn kalbos negeroves, jis pabrėždavo, jog gražios, taisyklingos kalbos reikia ieškoti liaudyje. Būga griežtai kritikavo tuos kalbininkus, kurie vien vadovaudamiesi kalbos jausmu, nepakankamai įsigilinę į kalbos istorijos faktus, iš lietuvių kalbos kartais mėgindavo išvaryti ir gryniausius lietuviškus žodžius. Būga įrodė, kad ir perdėta svetimybų baimė žalinga bendrinei kalbai. Šiuos savo principus ypač aiškiai išdėstė ir pritaikė praktikoje straipsnyje „Dėl Vaižganto „Pragiedrulių“ kalbos kritikos“ (*Švietimo darbas* 12, 1920; 1–4, 1921). Kalbos praktikos klausimais paskelbė straipsnių serijas „Kalbos dalykai“ (1907–10), „Kalbos mažmožiai“ (1914, 1920–22). Būga artimai bendravo su Janiu Endzeliu, Janu Baudouinu de Courtenay, Leonidu Bulachovskiu, Franzu Spechtu, Reinholdu Trautmannu, palaikė ryšius su visais žymiaisiais XX a. I pusės kalbininkais baltistais, populiarino lietuvių kalbą tarp lingvistų nelietuvių.

R: *Rinktiniai raštai* / [Sud. Z. Zinkevičius] 1–3, Vilnius, 1958–62; rodyklės. L: Vosylytė B. K. Būga žodynininkas. *LiK* 1. 1956; Karaciejus J. K. Būga ir lietuvių rašyba. *KK* 28, 1975; Zinkevičius Z. *Kazimieras Būga*, Vilnius, 1979; Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija* 1, Vilnius, 1979, p. 182–192; Kniūkšta P. K. Būgos nuopelnai literatūrinei kalbai ir jo taikyti kalbos norminimo principai. *KK* 36, 1979; Vanagas A. K. Būga – lietuvių onomastikos pradininkas. *LKK* 20, 1980; Sabaliauskas A. K. Būga – etimologas. *LKK* 20, 1980; Zinkevičius Z. *Kalbininkas K. Būga*, Kaunas, 1981; Sabaliauskas A. *Kazimieras Būga ir lietuvių leksikografija*. *LKK* 37, 1997; Skardžius Pr. *Rinktiniai raštai* 4, Vilnius, 1997, p. 162–176.

A. S.

Lietuvių kalbos enciklopedija, sudarė Kazys Morkūnas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008, p. 99–101.